

11 EYLÜL VE ULUSLARASI SİSTEMDE JEOPOLİTİK REKABET

*Emin GÜRSES**

20. yüzyıl başlarında coğrafya ve politika arasındaki ilişkiyle yakından ilgilenen batı emperyal anlayışıydı. Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru jeopolitik, ABD ve Sovyetler Birliği'nin dünyadaki stratejik kaynaklar ve bununla bağlantılı olarak devletler üzerindeki kontroldeki global rekabetini anlatır. Soğuk Savaş döneminde iki temel jeostratejik birimin varlığı söz konusuydu. Bu birimler büyük oranda ABD ve Sovyetler Birliği (SB) tarafından kontrol edilmiştir. SB'nin dağılmasıyla birlikte Moskova jeostratejik alanı üzerindeki geçmişte sağladığı etkinliği kaybetmiş ve bu coğrafya ABD'nin 'Yeni Orta Doğu' jeopolitik alt bölüm alanıyla iç içe geçer bir hale gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası kalan coğrafi alanda ayakları üzerinde durmaya çalışan Rusya Federasyonu'nun, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu'yu içeren bu yeni jeopolitik bölgenin hiç olmazsa bir kısmında etkinliğini sürdürme çabaları Kuzey Kafkasya'da yaratılan çatışmalarla önemli ölçüde sekteye uğratılmıştı. Rusya'nın İran ile bölgesel etkinlik konusunda ABD ve müttefiklerine karşı işbirliği çabaları ise istediği sonucu vermemişti.

*Yrd. Doç. Dr. SAÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü

ABD, Rusya ve İran'ın bölgedeki etkinliğini en alt düzeyde tutmaya çabalarken, Çin, Almanya ve Fransa'nın bölgeye ilgilerini artırmaya başlamasından da rahatsız olmaktaydı. Ankara ise bu rekabetten yararlı çıkmayı hesaplıyordu. Washington için bölge jeopolitiği açısından Türkiye pay verilerek müttefikliği sağlanılabilecek ülke olarak görülmekte ve işbirliği bu anlayış üzerinde sürdürülmeye çalışılmaktaydı.

AB cephesinde bu alanda ortak bir dış politika yoktu. Almanya bölgede etkinlik için çabalarırken Türkiye'nin ittifakı olmadan bunu sağlamakta zorlanıyordu. Almanya savunma bakanı Scharping'in Türkiye'nin Hazar havzası, Orta Doğu ve Balkanlar bölgesinde istikrarın sağlanmasında önemli bir rol üstlendiğini kabul etmesi Almanya'nın Yeni Orta Doğu jeopolitik bölgesine uzanmak arzusunu göstermekteydi.

Merkezi ülkeler arasında uluslararası sistemde etkinlik artırma mücadelesi değişik ittifak kombinasyonları aranarak sürdürülürken, ABD'nin bu rekabette önemli sıkıntılar yaşadığı gündeme getirilmeye başlanmıştı. Böyle bir ortamda 11 Eylül saldırısı gündeme geldi ve artık 11 Eylül'ün uluslararası sistemde bir dönüm noktası olduğu ve hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı sıkça dile getirilmeye başlandı. Bunun nedenlerini anlamak için 11 Eylül öncesine bakmak ve yeni gelişmelerle karşılaştırmak gerekecektir.

11 Eylül' ve Yeniden Yapılanmalar

1989 Aralık ayında ABD ve Sovyetler Birliği devlet başkanlarının Malta buluşmasında Soğuk Savaş'ı sona erdiren açıklamalarından sonra ABD'nin uluslararası sistemde hegemon rolünü sürdürmesinin önünde bir engel kalmadığı açıklamaları sıkça dile getirilmişti. 1990'lı yılların geçiş döneminin yarattığı dumanlı havada Washington'un Orta Doğu petroleri üzerinde kontrolünü pekiştirmesinin önünde bir engel oluşmadı. Fakat daha sonraki gelişmelerle, Washington'a karşı Avrupa ve Asya coğrafyasında alternatif yapılanmaların gündeme gelmesiyle ABD'nin bu alanlarda etkinliğini sürdürebilmesinin tehlikeye girdiği gözlenmiştir. Bu gelişmeler, 1992 tarihli Pentagon raporunda belirtilen, 'ABD'nin hayati çıkarlarına zarar verebilecek ve ABD hegemonyasına rakip oluşturabilecek bölgesel ve uluslararası alandaki oluşumların' engellenmesi çabasına aykırı bir gelişmeydi ve engellenmeliydi. Pentagon'un Mart 1992 tarihli 'Yeni bir rakibin doğuşunun engellenmesi' raporunda "öncelikli amacımız eski Sovyetler Birliği coğrafyasında ve diğer bölgelerde yeni rakiplerin doğmasını engellemektir" deniyordu. Bunda amaç "ileride global bir güce dönüşebilecek kaynaklara sahip herhangi bir gücün bölgede hegemonya kurmasını engellemek" olarak belirtiliyor ve stratejilerini "ileride global bir rakibe dönüşme gücü olanın engellenmesine odaklanmak" olarak açıklanıyordu.

Bu alanlar batı Avrupa, doğu Asya, eski Sovyet coğrafyası ve güney batı Asya olarak belirtilmekteydi. ABD'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa hattından sırayla doğuya doğru düzenleme operasyonları gündemdeki yerini koruyordu. Balkanlarda gerek duyduğu etki alanını oluşturmuştu. Polonya ve Ukrayna gibi iki önemli ülkeyi yanına çekmiş fakat Rusya ile ilişkilerde sıkıntıları aşamamıştı. Kafkasya'da da önünde Moskova'nın bölgedeki etkinliği sorunu çıkmıştı. Bu etkinlik önemli ölçüde Moskova tarafından Karabağ'daki sorunun çözümsüz tutulmasıyla sağlanıyordu.

Kafkasya ve Hazar havzasındaki enerji kaynakları ve enerji taşıma yolları üzerindeki rekabete ABD ile İngiltere ittifak halinde, kendi uluslararası tekellerini de devreye sokarak ve Türkiye'yi de yanlarına alarak bölgenin kontrolünü Moskova'nın etki alanından kurtarma çabası içerisine girmişlerdi. İngiltere'nin dışındaki Avrupa ülkeleri ise (Fransa, Almanya gibi) uluslararası tekellerine hükümetleri düzeyinde tam destek vererek, bölgedeki pay kapma yarışını sürdürmekteydiler. Washington yönetimi, Moskova'nın bölgede kontrolünü yeniden kurması halinde Rusya'nın uluslararası sistemde ABD hegemonyasının

önündeki engellerin sayısının artmasına yol açacağını görerek 1992 tarihli Pentagon raporuna uygun olarak bunu engellemeye çalışmıştır.

Kafkasya ve Hazar Havzası'nda etkinlik sorunu yaşayan Washington yönetimi, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin AGSK (sonradan AGSP) adı altında oluşturmaya çalıştığı AB ordusunun özellikle Almanya ve Fransa tarafından NATO'yu -dolayısıyla ABD'yi- Avrupa coğrafyasından askeri olarak dışlamayı amaçladığını görerek, bunu engellemeye çalışmıştı. ABD yönetimi AB ülkelerinin askeri harcamalarına fazladan bir yük getirecek olan bu girişime yeşil ışık yakmaktaydı fakat bunun NATO'nun Avrupa güvenlik sisteminden dışlanmasına kadar varmasına engel olmaya çalışıyordu. ABD savunma eski bakanı Caspar Weinberger ve savunma eski bakan yardımcısı Richard Perle, Fransa'nın böyle bir hesap peşinde olduğunu ifade ediyorlardı. Weinberger baba Bush'a yakınlığıyla bilinir. Perle ise oğul Bush'a yakın. Bu durumda yeni ABD yönetimi AGSP'nin sağlam temeller üzerinde oturtulmasına 'güvenlikte işbirliği stratejisi' çerçevesinde yaklaşan Clinton kadar olumlu bakmayacaktı. Oğul Bush'un yardımcısı Dick Cheney de Avrupa'daki yapılanmanın NATO'nun konumuna zarar verip vermeyeceğini takip ettiklerini ifade etmekteydi.

İngiltere Atlantik merkezli güvenlik sisteminden memnun. Almanya ise bu şemsiye altında doğuya doğru ekonomik etkinliğini artırma çabası içerisindeydi. 1994'te başbakan Helmut Kohl ABD'nin Avrupa'daki rolünü 'Avrupa'da istikrarın sağlanmasında yeri doldurulamaz' olarak tanımlamaktaydı. Fransa'nın ABD etkinliğini Avrupa'dan tasfiye etme hesaplarına karşın Ankara, NATO'nun Avrupa'dan dışlanmasını engelleyecek ve böylece hem kendisini hem de ABD'yi Avrupa'nın güvenlik yapılanmasından dışlamayacak olan orta bir yolun bulunmasına katkı sağlayacak çabalarda ön safa sürülmüştü.

AB, oluşturmaya çalıştığı AGSP ile NATO olmadan Avrupa'da istikrarı bozabilecek önemli bir gelişmeye müdahale etmekte Yugoslavya'da olduğu gibi zorlanacağını biliyordu. Ancak orta ya da uzun dönemde ayakları üzerinde durmayı başarabileceğini hesap eden özellikle Fransa, ABD'nin Avrupa'dan dışlanmayı engellemek için elinden geleni yapacağını bilmekteydi. Beyaz Saray'ın Ekim 1998'de yayınladığı 'Yeni bir yüzyılda yeni bir ulusal güvenlik stratejisi' adlı raporda Avrupa'nın güvenliğinin ABD'nin güvenliği için elzem olduğu ve NATO'nun Amerika'nın Avrupa'daki varlığının temeli olduğu vurgulanmaktaydı. Bu raporda ayrıca Transatlantik ilişkinin sürdürülmesi ve ABD'nin NATO'daki liderliğinin korunması gerektiği belirtilmekteydi. Atlantikte bunca sorunlarla karşılaşan ABD, Asya coğrafyasında da Moskova ve Pekin'in öncülük ettikleri ve ABD'nin dış politika amaçlarının önünde önemli bir engel oluşturma riski taşıyan, Avrasya işbirliğine dönüştürülmesi hesaplanan Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın önünü kesmeye çalışıyordu.

Uluslararası sistemde beklenilenin aksine ABD'nin hegemonyası önünde engellerin yükselmeye başladığı bir dönemde 11 Eylül saldırısı gündeme gelmiştir. Bu saldırı sonrası Washington, bazı müttefiklerini de yanına alarak sistemsiz sorunların ABD hegemonyası önünde yarattığı engelleri aşmak için yeni durumu bir fırsat olarak kullanma çabası içerisine girmiştir. 1990-2000 yılları arası dönemde, sınırları belirlenmekte zorlanılan uluslararası sistemin gözden geçirilerek düzenlenmesi için yeni bir dönem başlatılmıştır. Bu dönemin nasıl bir yapılanmaya yol açacağı ise bölgesel ve uluslararası düzeydeki gelişmelerin şekli ve ittifakların alacakları tutumlarla doğrudan ilişkili olacaktır.

Uluslararası Sistem ve Değişim

Uluslararası sistem; devletler, uluslararası/bölgesel örgütlerin, toplumsal hareketlerin, toplumsal güçler/aktörlerin karşılıklı etkileşim içerisinde olan bir yapılanması olarak

karşımıza çıkar. Toplumsal/uluslararası aktörlerin ve onların toplumsal/uluslararası faaliyetlerinin oluşturduğu bu yapılanma kendi unsurlarından (devlet gibi) birinin/birkaçının veya toplumsal v.s hareketlerin etkisiyle değişime uğrayabilir. Uluslararası sistem, ulusal ve/veya uluslararası düzeydeki ekonomik, siyasal ve stratejik alanlardaki değişimlerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenir. Bu değişimler sistemin dönüşümüne yol açabilir. Eğer bu gerçekleşirse, ulusal ve uluslararası düzeydeki aktörlerin/güçlerin sistemdeki konumlarında da etkinlik açısından bir değişim meydana gelir. Yeniden oluşturulan dengelerle birlikte istikrar (geçici veya değil) yeniden sağlanır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1990'lı yılların başlarındaki geçiş sürecinde yaşanan ilk belirsizlikler 1990'lı yılların sonlarında ortadan kaybolmaya ve sistemde taraflar yerlerini belirlemeye başlamıştı. Fakat, gelişmeler umulandan farklı bir mecraaya girilmesinin yolunu açmış, yapılanmadaki aksaklıkları ve yeni yönelimleri gündeme getirmiş, değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Bu değişimlerin bölgesel ve uluslararası yansımalarına bakmadan önce, 11 Eylül saldırısını ve bazı batılı ülkelerin 11 Eylül öncesi ve sonrası teröre karşı tutumlarına kısaca bir göz atmakta yarar vardır.

11 Eylül Saldırısı

Saldırı sonrası ABD Dışişleri Bakanı Gen. Colin Powell, her adımı ABD ve bazı müttefiklerinin istihbarat birimlerince sürekli takip edilen Bin Ladin'in her nasılsa bir numaralı şüpheli olduğunu açıklamış ve bu açıklama müttefik ülke liderlerince de desteklenmişti.

Çok merkezli bir görünüm arz eden bu operasyonla Washington'u zor durumda bırakan merkez(ler) kafa karıştırmakta başarılı olmuşlardır. Fakat Washington'da gerçekler az çok görülmeye başlanmıştır. ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in bilgi sızdıranlara karşı etkili önlemler alınacağını belirtmesi bu operasyonu yapanlara içeriden yardım edildiğini göstermektedir. Washington'daki İleri Strateji Enstitüsü'nden Mickael Wihbey de ABD güvenlik sistemine girildiğini ifade etmişti saldırı sonrası yorumunda. İçeriden yardım almasalardı, insani istihbaratı başarısız olan CIA ve FBI'nin son derece gelişmiş elektronik istihbarat sistemine takılırlardı. Gen. Wesley Clark "bu saldırının ne kadar süredir planlandığını bilseydik önlem alırdık" demişti. Beyaz Saray basın sözcüsü Fleischer'in Beyaz Saray'a ve Başkanlık uçağına saldırı olacağını haber aldıkları için Bush'un bölgeden uzaklaştırıldığını söylemesi, Clark'ın ifadesinin inandırıcı olduğu konusunda kuşku yaratmıştır.

Pentagon, CIA, FBI ve Dışişleri birimleri ABD'ye gelebilecek olası bir saldırının ABD dışından ve özellikle biyolojik ya da kimyasal silahlarla yapılabileceğini düşünmekte ve buna göre politika belirlemekteydiler. Gen. Colin Powell 1993'te "nükleer silahlar dahil hiçbir şey beni biyolojik silahlar kadar korkutmaz" diyordu. ABD içindeki terörist gruplar ise fazlaca ciddiye alınmamaktaydı. Morris Dees, 'Yaklaşan Fırtına' adlı kitabında (1997) ABD'de bazı eyaletlerde örgütlenmiş terör gruplarının ellerinde Stinger füzeleri, roketler, patlayıcılar bulunduğunu yazınca bu gruplardan ölüm tehdidi almış ve FBI tarafından korunmaya alınmıştı. ABD Stratejik Enstitüsü'nün yayınladığı *Strategical Review* adlı dergide (Sonbahar 2000) John Train ABD'de özellikle yabancı teröristlerden şüphelenildiğini, fakat içeride yüzlerce terör grubu bulunduğunu, bazılarının içine FBI'nin sızmakta güçlük çektiğini belirtmektedir. ABD'de toplu halde intihar edebilecek tarikatlardan onlarcasının bulunduğu da bilinmektedir.

Dünyanın diğer bölgelerinde de yüzlerce terör örgütü mevcuttur. Özellikle üst kademelerdeki bazı üyelerinin ya da bunlarla bağlantılı olan kişilerin birçok Avrupa başkentinde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Bunların içlerine istihbarat birimlerince

büyük oranda sızılmıştır. Bunların faaliyetleri hakkında CIA'nın önemli oranda bilgiye sahip olduğu aşıkardır.

Saldırıdan haberdar olan birilerinin tahribatın büyüklüğünü tahmin edemediği, ya da bunu bildiği halde haber vermeyip saldırının getireceği kârın zararından çok olabileceğini düşündüğü, ya da yönetimin belirli bir tarafa düşmanlığını artırmayı hesap ettiği olasılığı da dikkate alınmalıdır. Bu hesap uluslararası sistemde hegemonya sorunu yaşayan ABD'ye yeni bir nefes sağlar düşüncesinde olanlar bulunabilir. 1941 Pearl Harbor baskını kararı 26 Kasım'da alınmıştı. Washington'da başkan Roosevelt bir gün sonra bunun istihbaratını almıştı. Saldırı öncesi Pearl Harbor'daki en büyük uçak gemisi denize açılmış, saldırıdan 1.5 saat önce ise Washington Tokyo'dan geçen mesajların şifresini çözmüş fakat mesaj ancak saldırı sonrası Pearl Harbor'a ulaştırılmıştı.

Her yönüyle karmaşık bir görünüm verilmeye çalışılan bu operasyondan sonraki durum AB'nin Avrupa ordusu kurarak NATO'yu ve dolayısıyla ABD'yi Avrupa coğrafyasından silme çabasını aksatacaktır. NATO'nun ve ABD'nin genişleyen Avrupa'daki rolünün artmasının işaretlerini vermektedir. Ne diyordu Aralık 1989'da, Berlin Basın Kulübü'nde yaptığı konuşmasında zamanın ABD Dışışleri Bakanı James Baker; 'NATO gibi yapılanmalar korunurken, yeni dönemde Avrupa ve Atlantik bölgesini birleştirmek için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK, yeni adıyla AGİT-Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) gibi çerçeveler oluşturulmalıdır' diyordu.

Washington iç kamuoyunu tatmin için bir düşman belirleyecektir. Asya'da gerginlik yaratılarak Hazar'ın doğusu kontrol altına alınmaya çalışılırken, Orta Doğu'da Filistin yönetimi üzerinde radikal gruplar konusunda baskılar artırılacaktır. Bu arada teröre destek verdiği söylenen ülkeler ve diğer ABD karşıtı ülkeler üzerinde baskı artırılarak Washington'un bir türlü istediği gibi düzene sokamadığı uluslararası sisteme yeni bir şekil verilmeye çalışılacaktır.

Fakat uluslararası sistemde adaletten uzaklaşıldığı ölçüde, şiddetin arttığı ve bundan geçici dönemlerde yararlananların da zarar gördüğü artık kanıtlanmıştır.

Terör ve 'Batı'

Terörün engellenmesi için örgütlerin mali kaynaklarının kontrol edilmesi birçok batılı ülkenin gündemine özellikle 11 Eylül sonrası gelmiştir. Şimdiye kadar PKK gibi örgütlerin, faaliyetlerinden on milyonlarca dolar gelir elde ettikleri ve bunu terör eylemleri için kullandıkları Avrupa'daki istihbarat birimlerinin bilgisi dahilindeydi. Fakat o zaman bunların faaliyetleri siyasi kapsamda tutuluyor ve göz yumuluyordu.

Dünyadaki terör örgütlerinin hemen hemen tümünden temsilcilerin faaliyet gösterdiği Avrupa başkentlerinde Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman istihbarat birimleri PKK'nın içinde de faaliyet yürütmekteydi. Fakat elde edilen bazı önemli bilgiler Türkiye'yle paylaşılmamaktaydı. Kendi ulusal güvenlikleri söz konusu olduğu zaman ise çok titiz davranıyorlardı. Körfez Savaşı döneminde özellikle İngiltere İçişleri Bakanlığı Londra'da Arap avına çıkmıştı. Ocak 1991'de 88 Filistinli ve Irak'lıyı ulusal güvenlik açısından riskli gördüğü için sınır dışı ettiren zamanın İçişleri Bakanı Kenneth Baker ise konu hakkında yayın yapılmasını -yine ulusal güvenlik açısından riskli gördüğü için- yasaklamıştı.

O dönem siyasi faaliyetle terörü birbirine karıştırma eğilimi egemendi batıda. PKK'nın Londra'da Kürt ve Türklerden haraç toplamasına göz yuman İngiliz İçişleri Bakanlığı, Paris'te bulunan eski Mİ5 ajanı Shayler'in Mİ5'deki bazı faaliyetlerinin Ağustos 1997'de 'Mail on Sunday' gazetesinde yayınlanmasını engelleyemeyince, Fransa'dan iadesi için Paris üzerine hükümet düzeyinde baskı yapmayı ihmal etmemişti. Almanya'nın Federal Anayasayı Koruma Teşkilatı'nın raporuna göre (1995) PKK Almanya'da yılda 30 milyon

mark civarında para toplamaktaydı. Aynı durum başta Berlin olmak üzere belli başlı Avrupa başkentlerinde de mevcuttu. Bu paraların Türkiye'ye karşı saldırıların organize edilmesi ve uygulanmasında kullanıldığı ise biliniyordu.

İngiltere İçişleri Bakanlığı Mart 2001'de İngiltere'de faaliyet gösteren PKK'nın da dahil olduğu birçok örgütün faaliyetini yasakladı. Londra, o güne kadar bu örgütler üzerinden, örgütlerin menşei olan ülkelere baskı uygulayarak çıkar elde etmek düşüncesiyle geleneksel emperyal tutumunu sürdürmekteydi. Paris ve Berlin de bu yolu Ankara'ya karşı açıkça kullanmışlardı. Bu yöntem bir süre sonra ilgili ülkelerle ticari çıkarları zedelemeye başlayınca tavrı değiştirmek zorunda kalmışlardı.

ABD'nin teröre karşı hazırladığı, örgütlerin mali kaynaklarına el konulmasını da içeren tasarıyı BM Güvenlik Konseyi'ne sunması, terör örgütlerine göz yuman Avrupalı ülkeleri de yeni düzenlemeler yapmak zorunda bırakacak. Kara para aklama merkezi olarak kullanılan bazı Avrupa başkentlerinin işi eskisi kadar kolay değil artık. Rusya'dan 1990 sonrası on milyarlarca doların Güney Kıbrıs Rum kesimindeki bankalar üzerinden batılı bankalara taşındığı bilinmektedir. İngiliz istihbarat birimleri olan MI5 ve MI6'nın hukukçularından David Bickford'a göre 200 milyar dolar Londra üzerinden aklandı. İngiltere Merkez bankası ise yılda 2.5 milyar sterlin'in İngiliz mali sisteminde aklandığını açıklamıştı Kasım 1998'de. İsviçre başta olmak üzere medeni ülkeler listesinde bulunanlar, yarı mafya Berlusconi'nin İtalya'sından Paris, Berlin ve Amsterdam'a kadar, bu aklamaların yapıldığı merkezler arasında yer aldılar. Bu paralar borsayı canlandırdıkça engellenmedi. İngiltere'de MI5 bu paraların artık kilit sektörlerle yönelebileceği ve ulusal güvenliği tehdit edebileceği düşüncesiyle önlem almaya başladı.

Şam ve Atina'nın açıkça, Brüksel, Berlin, Londra ve Paris'in dolaylı olarak PKK'ya destek verdikleri ortaya çıkmıştı. Öcalan'ı İtalya'ya davet edenler arasında Ramon Mantovani gibi milletvekillerinin bulunması, Yunanistan'da zamanın Dışişleri Bakanı Pangolos, İçişleri Bakanı Papadopoulos, Kamu Düzeni Bakanı Petsalnikos'un Öcalan'ı korumak için adeta bir yarışa girmiş oldukları biliniyor. İtalya Başbakanı Berlusconi'yi de ırkçı yaklaşımlara yöneltecek kadar aptallaştıran batıdaki yabancı düşmanı propaganda, Türkiye düşmanlığını da pekiştirmişti.

Orgeneral Büyükanıt haklı olarak; "teröre destek verme suçunun zaman aşımı olmaz" diyordu. Fakat unutmayalım ki Batı'nın Ankara söz konusu olunca ahlak anlayışı son derece kaypaktır. Geçmişte Bin Ladin gibi teröristlere dolaylı destek veren Washington'un teröre karşı çabalarında, teröre destek vermiş olan Yunanistan ve bazı Avrupalı müttefiklerinden hesap sorması gündeme gelmemiştir.

Washington-Moskova Rekabet Alanı

11 Eylül öncesi dönemde Putin'in devlet başkanlığına seçilmesinden sonra Moskova'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkilerini yeniden yapılandırmasını Washington engelleyememişti. Putin'in göreve gelmesiyle uygulamaya koyduğu yeni bölgesel politikasına karşı ABD yönetimi kendi bölge politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştı. Bölge liderleri arasında batı ile yakınlaşmaktan zarar görenler arasında, bölgedeki sorunların çözülmesine bir katkı sağlamadığı düşüncesi yaygınlaştıkça, Washington'un Kafkasya ve Orta Asya'daki operasyonlarına destek konusunda tedirginlik de artmıştı.

ABD başkanı W. Bush'un ulusal güvenlik danışmanı Rice, Şubat 2001'de Le Figaro'ya verdiği bir demeçte Rusya'nın batıya ve Amerika'nın Avrupa'daki müttefiklerine karşı tehdit oluşturduğunu söylüyordu. CIA başkanı Tenet de, Putin'in Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkeler coğrafyasında ABD'nin etkin olmasını engellemeye çalıştığını

belirtiyordu. Moskova ise bu çıkışları ‘Soğuk Savaş döneminin Rus karşıtlığı kalıntıları’ olarak yorumlamıştı. Rice’in daha sonra yaptığı açıklamasında ise Moskova’nın, Washington’un stratejik düşmanı olması için bir neden görmediklerini ve yapıcı ilişki aradıklarını ifade etmesi gelişmelere göre politikalarında taktik revizyonlara gittiklerini göstermektedir.

Washington’un Kafkasya’da Karabağ sorununun çözümü için ve Orta Asya’da işbirliği için Moskova ile birlikte çalışmayı istediklerini vurgulaması dikkate değerdir. Washington, batıda Almanya, doğuda ise eski Sovyet cumhuriyetleriyle dayanışmaya ağırlık veren Moskova ile rekabetin maliyetinin yüksek olduğu durumlarda, ABD’nin bölgesel hayatı çıkarlarına zarar verebileceği düşüncesiyle, işbirliğine öncelik veren mesajlar vermeye özen göstermiştir.

Moskova’nın ‘yakın çevre’ stratejisi

Eski Sovyet cumhuriyetleriyle ekonomik, siyasal, askeri alanlarda mümkün olan en üst düzey entegrasyonu gerçekleştirmeyi ve eski Sovyetler coğrafyasında güvenlik ve istikrarı sağlamayı içermektedir. Moskova, Bağımsız Devletler Topluluğu’nu bir arada tutmak, ABD ile iyi ilişkiler içinde olmak ve uluslararası sistemde Sovyetler Birliği dönemindeki konumunu sürdürmek çabası içerisine girmiştir. Gelişmeler Moskova’ya yakın çevrenin kontrolünün önünde batılı gelişmiş merkezi ülkelerin, özellikle ABD’nin, engel olarak durduğunu göstermiştir.

Washington’un dış politikadaki asıl amacının bölgesel ya da uluslararası alanda potansiyel alternatif güç merkezlerinin gelişmesini engellemek olduğu açıkça ifade edilmektedir. Her ne kadar Washington’da dış politikada karar vericiler arasında stratejik önemi olan ‘yakın çevre’den Rusya’nın dışlanıp dışlanmaması konusunda bir anlaşmazlık sürse de, dışlanması yönündeki görüşler ağır basmaktaydı.

Rusya’yı ‘yakın çevre’den dışlama çabalarının maliyetinin, işbirliğinin getireceği maliyetten daha yüksek olduğu açıktır. Kasım 1993’te Yeltsin tarafından onanan ‘yeni askeri doktrin’, eski Sovyetler Birliği topraklarındaki iç anlaşmazlıklara askeri müdahaleyi öngörüyordu. Mayıs 1994’deki ‘Savunma ve Dış Politika Konseyi’nin ‘Rusya için Strateji’ raporunda doğrudan müdahalenin en az düzeyde tutulması Rusya için en uygun yol olarak gösteriliyordu. Putin’in göreve gelmesiyle birlikte bu politikada değişim gözlenmiş, 11 Eylül sonrası ise Moskova’nın bölgede daha rahat hareket etmesine Washington, işbirliği çerçevesinde yeşil ışık yakmıştır.

Gürcistan’ın Coğrafi Önemi

Moskova’nın Sovyetler Birliği’nden kalma Gudauta’daki askeri üssü Abhazya topraklarında bulunmaktadır. Tiflis, buradaki Rus askerlerinin Abhaz ayrılıkçılarına destek verdiğini öne sürerek üssün kapatılmasını talep etmişti. Moskova Gudauta’dan 1 Temmuz 2001’de çekilecekti fakat bu taahhüde uymadı. Moskova bu üssün Tiflis’e devredilmesi durumunda Şevardnadze’nin 2005’e kadar NATO’ya girme çabasını göz önünde bulundurarak, buranın NATO’nun kullanımına geçebileceği kuşkusunu taşımaktadır.

Tiflis’te Moskova yanlısı bir yönetimin bulunması ile Almanya-Rusya arasında kurulan hattın İran ile tamamlanması önündeki engel kaldırılmış olacak. Moskova ve Berlin bu bağlantıyla bölgedeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının hem Avrupa’ya hem de İran üzerinden Körfez’e ve Hint Okyanusu’na uzatılabileceği hesaplarını yapıyor. Bu sağlınırsa Washington’un bölgedeki enerji kaynakları üzerinde yaptığı hesaplarının bozulacağı açıktır.

Şevardnadze Kafkasya’dan Rusya’yı dışlama çabasına taraf olmuştur. Moskova’yı bölgeden dışlama çabası 11 Eylül sonrası daha da zora girince, Tiflis eski anlaşmazlıklarla yeniden karşılaşmıştır. Bu anlaşmazlıklar Gürcistan’ın batıcı çizgiden uzaklaştırılması

hesaplarıyla bağlantılıdır. Mayıs 2000'de Rus Savunma Bakanlığı'ndan General Leonid İvaşov'un NATO'nun Soçi'ye kadar gelmesine karşı duracaklarını açıklaması, G.E. Fuller'in Rus yayılmasını engellemenin ABD'nin ulusal çıkarı olduğunu belirtmesi, Rusya Dışişleri Bakanı İvanov'un ise Hazar-Karadeniz hattını Rusya'nın ekonomik çıkar alanı olarak tanımlamış olması bölgede etkinlik sağlama çabalarının sona ermediğini, 11 Eylül sonrası ise yeni biçimler alacağını göstermektedir.

Almanya-Rusya-İran bağlantısının tamamlanması önündeki Tiflis engelini kaldırılması için gösterilen çabalar sürmektedir.

Ankara'nın bölgede izleyeceği politikasında, bölge ülkelerini de içeren bir politikaya öncelik vererek Gürcistan'ın Avrasya hattında stratejik önemde olduğunu göz önünde bulundurması ve bu hattın güvenliği için Moskova ile de işbirliğini göz ardı etmemesi yararına olacaktır.

ABD ve Orta Doğu

Washington yönetimi bir türlü Orta Doğu'da istediği düzenlemeyi yapamadı. Kıbrıs'tan İran'a kadar uzanan coğrafyada ABD'nin önündeki engeller kaldırılamadı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliğin azaltılması başarılı fakat Kıbrıs'ta Denktaş'tan istenilen taviz koparılamadı. Irak ve İran konusundaki hesapları nedeniyle Ankara'ya da doğrudan baskı yapamayan ABD yönetimi, ABD'deki Rum lobisi nedeniyle de Atina'ya karşı temkinli davranmıştır. Batı Asya'nın kapısı olan Filistin sorunda ise, Denktaş'tan beklediği tavizkar tutumu Arafat'tan da bekleyen ABD İkinci Camp David görüşmelerinde istediğini bulamadı. İsrail-Filistin görüşmelerindeki başarısız sonuçtan yine Arafat sorumlu tutuldu. Kıbrıs'ta da ABD yönetimi dolaylı olarak Denktaş'ın olumlu gelişmelerin yolunu tıkadığı mesajını vermişti. ABD açısından Arafat da, Denktaş da taviz vermesi gereken sahipsiz taraflar olarak görülmüştür.

İran'da Cumhurbaşkanı Hatemi göreve geldikten sonra uluslararası ilişkilerde önceliği ekonomik konulara vermiş ve Avrasya politikasını başarıyla yürütmüştür. Hatemi Pekin'e yakınlaşmakla batıya, Tahran'ın tek ata oynamayacağı, Çin ile Orta Asya politikasında ortak hareket edeceği, isteyen batılı ülkelerin bu işbirliğine katılabileceğinin mesajını vermişti. Washington Albright'ın ziyaretinden sonra Savunma Bakanı Cohen'i de Pekin'e göndererek ilişkileri sıcak tutmaya özen göstermiştir.

Tahran'ın bölgesel dengeleri de gözeterek Kafkasya'dan kendisini dışlayan Washington yönetimine karşı Moskova ile işbirliğine gitmesi ABD'yi rahatsız etmektedir. Tahran yönetimi, uluslararası sistemin merkezi ülkelere konulan kurallarını, yine bu ülkelerin modern yağmacılık alışkanlıklarını dikkate alarak kendi yararına kullanabilmiş ve ülkeyi yeni bir sürece doğru yönlendirmeyi başarabilmiş, bu sayede kendisini Kafkasya'dan dışlamaya çalışan ABD yönetimini dolaylı yollarla da olsa tavizkar bir tutum izlemek zorunda bırakmıştır.

Bush yönetimi Putin'in Almanya'yla yakınlaşma politikasını Moskova ile yakınlaşmayla bozmaya çalışıyor. Avrupa'dan dışlanmanın, Amerika'yı Avrasya'nın Atlantik kıyısında bir ada haline getireceği tehlikesinden söz eden Kissinger'in bir risk olarak gördüğü bir Rus-Alman işbirliği, Washington tarafından bu oyuna dahil olmakla engellenmeye çalışılıyor. Bu da Avrupa coğrafyasında geleneksel güç dengesi politikasını bize hatırlatmaktadır.

Şevardnadze 2005'e kadar NATO'ya dahil olmak isteğini açıklarken, Azerbaycan NATO birliklerinin Azerbaycan topraklarında bulunmasına yeşil ışık yakmıştı. Washington'un 'Geniş Orta Doğu' coğrafyasına dahil ettiği Azerbaycan ve Gürcistan'ın herhangi bir şekilde NATO'ya dahil edilmesi ABD'nin güvenlik hattını Atlantik'ten

Hazar'a kadar uzatmasının yolunu açabilecekti. Putin buna direnmeye çalışmış fakat ABD'nin bölgeden dışlanmamak için direneceğini görerek Washington'a dolaylı olarak yanaşmanın ve işbirliği kurmanın yollarını açık tutmuştur.

Rusya'nın, 'ABD'nin etkinliğini engellemeyi başaramazsam hiç olmazsa ortak olayım' düşüncesiyle hareket etmeye başladığı bir dönemde Almanya Gürcistan'a yanaşmayı denemiştir. Fakat Şevardnadze yönetimindeki Gürcistan'ın ABD'den kopmak gibi bir yola girmesi ve Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan sorunları nedeniyle de Moskova'ya sırt çevirmesi mümkün görünmüyor şimdilik.

Almanya, ABD'ye uzak durup Rusya üzerinden bölgede bir 'ayak' elde etmeye çalışıyor. Rusya bunu ABD etkinliğine karşı bir denge unsuru olarak gördüğü için memnun. Tiflis ise, ABD ve Rusya'nın bölgesel konularda anlaşmalarıyla ülkenin ekonomik ve siyasal sorunlarının çözümünün kolaylaşacağını görmektedir.

Türkiye, yeni Orta Doğu jeopolitik bölgesindeki paylaşımın yeniden yapılandırılması sürecinde Yunanistan'la ilişkilerini Brüksel'in aracılığıyla bir sonuca vardırılmayacağını görmüştür. Zaten Washington, Brüksel'in kendisini dışlayarak Ankara-Atina arasında bir uzlaşma sağlamasına izin vermez. İki NATO üyesi ülkenin anlaşmazlıklarını çözmesi AB'nin elini güçlendirir ve bölgesel sorunların çözümünde ABD'ye bağımlılığın eskisi kadar önemli olmadığı anlayışına yol açar. Bu da ABD'nin önce askeri, sonrada siyaseti olarak Avrupa'da etkinliğinin azalmasıyla sonuçlanır.

Kuzey Irak

Körfez Savaşı'ndan bu yana Washington yönetimi Kuzey Irak'ta kendisine bağlı bir Kürt devleti kurmanın kâr-zarar hesaplarını yapıyor. 'Müslüman İsrail' rolü oynatılacak olan bu 'ABD Kürdistanı' Hazar'dan Körfez'e, bölgeyi kontrol etmek için ideal bir üs teşkil edecekti. Önce Kuzey Irak'ta Talabani ve Barzani taraftarlarının yaşadığı bölgeler Irak'ın egemenlik alanından çıkarıldı. 1992'de bölgede seçimler yaptırıldı. Aynı yıl Irak muhalefetine bir çatı altında toplamak amacıyla Irak Ulusal Kongresi kuruldu. 1998'de Washington'da Talabani ve Barzani ile yapılan görüşmelerde varılan anlaşmada ise Kuzey Irak'taki Kürtler için bir federasyonun kurulması kararına varılmıştı.

Ankara buna karşı çıkınca bu liderler Ankara'ya Irak'ı bölmek niyetlerinin olmadığını açıklamak zorunda kalmışlardı. Bu planların bölgede var olan dengeleri bozacağı düşüncesi ABD yönetimini rahatsız ediyor. Gerçekte Ankara ve Tahran'ın gelişmeler karşısında Bağdat'la işbirliğine gitmeleri halinde ABD'nin bölgeden tasfiyesi gündeme gelir. ABD yönetimi böyle bir riski göze alamıyor.

Washington hesaplarından vazgeçmiş değildir. 'Foreign Affairs' dergisinde Ocak/Şubat 1999 tarihli sayısında yayınlanan harita Irak'ta gelecekte nasıl yeniden coğrafi bir yapılanmaya gidileceğinin ip uçlarını vermektedir. Petrol kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu Irak'ın kuzey ve güneyinde iki ayrı bölge oluşturulması ve bunların ABD'nin koruması altına alınması hesaplanmaktadır. INC'den Nabil Musavi Londra'da Aralık 1998'de yaptığı açıklamada, Londra ile 'Irak'taki kurtarılmış bölgeler konusunda İngiliz hükümetinin de kabul ettiği detaylı bir planları olduğu'nu açıklamıştı. Yine Eylül 1998'de Barzani 'Al-Hayat'a verdiği mülakatta Ankara'ya bu işlere karışmaması için uyarıda bulunuyordu; "Türkmen kartını Ankara kullanırsa başarılı olamaz. Kendilerinin ve bölgenin zararına olur" diyordu Mesut Barzani.

1962 yılında baba Barzani New York Times'a verdiği bir demeçte "Amerika bize askeri yardım versin, otonom bir bölge olalım, sonra biz sizin Orta Doğu'da sadık bir ortağınız oluruz" diyordu. O zaman ABD ve İran Şahı'nın desteği bunu gerçekleştirecek düzeyde olmadı. Baba Molla Barzani 1975'te hayal kırıklığına uğradı ve tarihten silindi.

Barzani'nin 1967 sonrası bir dönem İsrail'den de ayda 50 bin dolar yardım aldığı açıklanmıştır. CIA, daha 1991'de Kongre'den Irak'a karşı faaliyetler için Irak muhalefetine verilmek üzere 19 milyon dolar istemişti. Yıllardır yapılan hesaplar sıradan Kürtlere maddi ve manevi olarak pahalıya mal oldu.

11 Eylül sonrası oluşan dumanlı havada Afganistan'a saldırı başlatan Washington yönetiminin içinden, Saddam'ın tasfiyesi ve Irak'ta ABD'nin bölgesel çıkarlarına uygun yeni bir yapılanmanın sağlanması için askeri operasyon yapılması doğrultusunda baskı yapanların çabaları sürüyor. Saddam'ı tasfiye etmeyi bölge dış politikasındaki öncelikleri arasına koyan Washington yönetimi, 1992'de kurulmasına ön ayak olduğu Kuzey Irak otonom yönetiminin 1996'da Saddam yönetimince tasfiye edilmesiyle karşılaşmıştı.

ABD ve Güneybatı Asya

Washington yönetimi, Soğuk Savaş dönemindeki tehdit politikasına uygun olarak uzun dönem Güneybatı Asya'da Pakistan'ın desteğine ihtiyaç duymuştu. CIA öncülüğünde 1980'lerde anti-Sovyet operasyonlar için Pakistan üzerinden Afganistan'daki gerilla hareketlerini örgütleyiyor ve yönlendiriyordu. İngiliz MI6 istihbarat teşkilatı da bu operasyonlara destek vermekteydi. Bu operasyonlarda kullanılan Bin Ladin ve adamları ise zaten terörist olmak için silahlandırılmıştı. Washington'un Pakistan'la yollarının ayrılması ise Moskova'nın Afganistan'da yenilgiye uğratılması sonrasına denk getirilmişti. Pakistan'ın nükleer silah üretme çabası içinde olduğunu öne süren ABD yönetimi 1990 sonrası artık ihtiyaç duymadığı Pakistan'a yardımı kesmişti.

Özellikle 1994-1997 yılları arası Clinton yönetimi İran'ın bölgedeki etkinlik çabasını engellemek için hem kendisi mali yardım yapmış hem de Suudi yönetiminin Taliban'ı desteklemesine yeşil ışık yakmıştı. Fakat Afganistan'da işlerin daha da kötüleşmesi ve kontrol dışına çıkması engellenememişti.

ABD yönetimi, 1990 sonrası Çin'e karşı denge unsuru olarak seçtiği Hindistan'a desteğini artırınca yalnız kalan Pakistan'ın Çin'e doğru yönelmesini engelleyememişti. Hindistan'a verilen açık destek Pakistan'ı Çin'den nükleer silah ve kıtalararası füze yapmak için teknik yardım aramaya itmiş, Çin-Pakistan ilişkileri Washington'u rahatsız edecek düzeyde gelişmeye başlamıştı. Mayıs 1998'deki Hindistan-Pakistan nükleer denemeleri Nisan 1999'da kıtalararası nükleer füze denemelerine varılınca Çin'e karşı Hindistan politikası başarısız olmuş, Hindistan'ın karşısına Pakistan dikilmişti. Brzezinski Rusya'nın periferisinde ABD'nin etkin olmasının yollarını öneriyordu Mart 1994'teki bir makalesinde. Kissinger ise Aralık 1994'te NATO'ya Hindistan'ı da içeren yeni bir rol biçiyordu.

Ekim 1999'daki 'Rusya Ulusal Güvenlik Politikası' dökümanında Rusya'nın BDT üyeleri ile tek bir ekonomik alan kurma amacı açıklanmaktaydı. Washington bu çabayı engellemeye çalışılırken, diğer taraftan Çin'e yaklaşan Pakistan'ı tekrar kendi kontrolüne almanın yollarını aramaktaydı.

Washington açısından Afganistan bölgenin kontrolü için uygun bir üs görevi görebilirdi. DTM ve Pentagon'a saldırı sonrası oluşturulan dumanlı hava ise bu amaç doğrultusunda uygun bir ortam yaratmıştı.

Afganistan'ın Jeopolitiği

ABD Savunma Bakanlığı'nın savunma politikası masası şefi Richard Perle Afganistan'ın artık bir operasyon merkezi olmaktan çıkarıldığından emin olunana kadar askeri operasyonlara devam edileceğini ifade etmişti. Bundan emin olabilmek için istikrar sağlandıktan sonra ABD'nin burada askeri olarak varlığını sürdürmesinin kaçınılmaz olacağı anlamı da çıkarılıyordu bu açıklamadan.

11 Eylül öncesi Türkmenistan ve Kazakistan'daki gaz ve petrol rezervleri üzerinde etkinlik sağlamada zorluk çeken ABD bölgede Moskova-Pekin etkinliğini engellemekte zorlanıyordu.

11 Eylül bir fırsat yarattı ABD açısından bölgeye Güneydoğu Asya'dan uzanmak için. Özellikle artan Rusya etkinliğini kırmak için uygun bir fırsattı. Bakü-Ceyhan projesiyle Rusya'yı dışlamak istedi fakat başaramadı. Rusya Çeçenistan'ı dışlayarak kendi boru hattını devreye soktu. Kendi hedeflerine ulaşan Moskova artık Bakü-Ceyhan'a karşı olmadığını açıklamakta. Hazar'ın kaynaklarının -batıya Rusya üzerinden, doğuya Çin üzerinden, güneye İran üzerinden- kendisinin dışlanarak taşınmasını engelleme çabasıydı ABD.

Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçecek hatta destek verdi çünkü bunu kontrol edebilecekti. Fakat bu hattın uzunluğu petrol şirketleri açısından bir engel olarak görülüyor ve İran'la ilişkilerin geliştirilerek İran üzerinden hat yapılması talep ediliyordu bu şirketlerce. Baku-Ceyhan dışında Afganistan-Pakistan üzerinden giden hat kalmıştı fakat burada da siyasi istikrar sorunu vardı. Bu hattın güvenliğini kimin garanti edeceği sorunu doğdu.

1992'de Necibullah rejimi sona erdikten sonra mücahit gruplar arası çatışmalar Rabbani yönetimini zora sokmuştu. Rabbani Tacik ve Özbek desteğini alıyordu Kuzey Afganistan'da. Güneydeki çoğunluktaki Peştunlar dışlandılar. Birbiriyle çatışan gruplara dışarıdan gelen destekler çatışmaların uzamasının da garantisi oldu adeta.

Butto'nun İçişleri Bakanı Nasrullah Babar Ekim-Kasım 1994'te silahlı Taliban gruplarının da yardımıyla Herat-Kandahar yolunun kontrolünü ele geçirmek için harekete geçmiş, Eylül 1995'te Herat ele geçirilmiş, böylece Pakistan'ın Orta Asya yolu açılmıştı. Bunun üzerine Pakistan'dan Kandahar ve Heart hattı üzerinden Türkmenistan'a uzanan hattın güvenli olduğu kararı sonrası, ABD'nin Unocal şirketiyle boru hattı anlaşması imzalandı. Suudi petrol şirketi Delta Oil şirketi Unocal'ın boru hattı projesi işine ortaktı. Taliban'a mali yardımı sürdürdü Riyad, projenin gerçekleştirilmesi ve İran'ın dışlanması için.

ABD Dışişleri Bakanlığı 1996 sonrası ile ilgili olarak Taliban'la ilişkileri hakkında yüzlerce dosyayı Kongre dış ilişkiler komitesi üyesi Dana Rohrabacher'in talebi üzerine vermişti, fakat öncesi için bir belge vermeyi reddetmişti. Clinton yönetimi Taliban'a İran'a karşı durduğu için yakın duruyordu. Boru hattının İran'dan geçmesini engellemek için. 1994-97 arası Unocal'ın boru hattı için çalışıldı. Mart 1996'da ABD'li senatör Hank Brown (Unocal projesi destekçisi) Kabil'i ziyaret etmişti. Taliban yöneticileriyle görüşmüş ve Unocal'ın mali destek verdiği ABD'deki Afganistan konferansına delege göndermeleri için davet etmişti.

ABD Savunma Bakanlığı Güney Asya'dan sorumlu bakan yardımcısı Robin Raphel Pakistan, Afganistan ve Orta Asya ziyareti yapmış ve 'siyasi istikrar olmadan ekonomik fırsatlar kaybedilir' demişti.

Eylül 1996'da Taliban Kabil'i ele geçirince senatör Brown bunların Afganistan'da bir hükümet kurabilecek güce sahip olduğunu söylemişti.

Unocal sözcüsü Chris Taggart Taliban'ın başarısını övmüş ve boru hattının şimdi daha kolay tamamlanabileceğini ifade etmişti. Taliban yetkilileri Kasım 1997'de Unocal'ın davetlisi olarak Texas'a gitmiş ve dışişleri bakanlığı yetkilileriyle görüşmüştü.

Fakat Mayıs 1997'de Taliban Mezar-ı Şerif'i alıp Tacik ve Hazaralar üzerinde kendi kurallarını uygulamaya kalkışınca çatışmalar yoğunlaşmıştı.

Temmuz 1997’de Clinton yönetimi Türkmenistan-İran-Türkiye gaz boru hattına muhalefetini sona erdirmişti. Royal Dutch Shell ortaklığını da içeren bir grup şirket bu projeye talip olduğunu Ağustos 1997’de açıklamıştı. Aynı dönemde Avustralya’dan BHP Petrol İran-Pakistan-Hindistan hattını önermişti. Yine aynı dönemde ABD-Türkiye ortak bir taşıma koridoru düşüncesini ortaya atmıştı. Bakü-Ceyhan buna bağlı olarak düşünülmüştü. Washington Türkmenistan ve Kazakistan’ı bu projeye katılmaya çağırmıştı. Unocal’ın planlarına yeni alternatifler doğuyordu.

1997 sonunda Unocal’ın başkan yardımcısı Marty Millar Türkmenistan-Afganistan-Pakistan üzerinden geçecek projenin, Afganistan’da barış ve işbirliği yapabilecekleri bir hükümetin gelmesine bağlı olduğunu, bu projenin yapılmasının yakın ihtimal olmadığını belirtmişti. Kasım 1997’de zamanın ABD Dışişleri Bakanı Albright Pakistan’ı ziyaret etmiş, Taliban’ı eleştirmiş ve Pakistan’ı uluslararası dışlanmayla karşılaşabileceği konusunda uyarılmıştı. Washington Taliban’ın daha önce göz yumduğu eroin ticaretiyle ilgili olarak Pakistan üzerindeki baskıyı artırmıştı.

Ağustos 1998 Kenya ve Tanzanya’daki ABD büyükelçiliklerine bombalı saldırı sonrası Washington kanıt olmadığı halde Bin Ladin’in bu işin arkasında olduğunu ve Taliban’ın bu işin destekçisi olduğunu, Bin Ladin’i ABD’ye teslim etmesi gerektiğini ifade etmiş ve baskısını artırmıştı.

Unocal boru hattı projesini askıya almış, 1998 sonu petrol fiyatları 25 dolardan 13 doların altına düşmüştü. 1999’da Taliban yönetimine karşı, uyuşturucu ve insan hakları ihlalleri konuları öne sürülerek BM ambargosu için kullanıldı. Çatışmalarda Rusya ve İran Taliban karşıtlarına silah sağlamayı sürdürdü.

ABD 11 Eylül sonrası ABD taraftarı bir rejimin yolunu açma çabası içerisinde. Bazı Pakistanlı yöneticiler ABD’nin Afganistan’da bir hava alanını ele geçirerek operasyonlarında üs olarak kullanacağını, bunun için ise 20 bin askere ihtiyacı olduğunu ifade ediyor.

Hazar’daki kaynakların taşınma yolları ve stratejik amaçların birkaç ayda değişebileceği söylenemez. Şangay’daki APEC toplantısında Bush Putin ile işbirliğini görüşürken Rusya dışişleri bakanı İvanov askeri yetkililerle Tacikistan’a Taliban yetkilileriyle görüşmeye gidiyordu.

İki ülke de, Washington’daki stratejik ve uluslararası çalışmalar merkezi direktörü Robert Ebel’in de belirttiği gibi ulusal çıkarlarına uygun hareket ediyorlar. ABD halen Hazar’ın Rusya ve İran’dan geçmesine karşı iken, Putin enerji alanında Avrupa pazarlarında etkinliğini artırmak çabasında.

Yaklaşık yüzde 8’lik bir kalkınma hızıyla enerji ihtiyacı sürekli artan ve petrolünün yaklaşık yüzde 35’ini ithal eden Pekin orta doğu petrollerine bağımlı olmak istemiyor. Kazakistan’dan petrol ve Türkmenistan’dan doğal gaz sağlayacak boru hattı yapmak için bölgesel işbirliğine önem veriyor. Taşıma yollarının güvenliği Pekin’i ilgilendiriyor. Washington, Kazakistan-Türkmenistan-Afganistan-Pakistan hattını kontrol ederse bölgedeki bağımsız enerji kaynağı elde etme çabalarını sekteye uğratacak ve Orta Doğu’da olduğu gibi burada da musluğun başına geçecektir.

ABD ve Pakistan

1980’lerde Washington anti-Sovyet operasyonlar için Pakistan’ın işbirliğine ihtiyaç duymaktaydı. Buradan Afganistan’daki anti-Sovyet gerilla hareketini örgütüyor ve yönlendiriyordu. İngiliz istihbarat teşkilatı MI6 da bu operasyonlara destek vermektedir.

Pakistan-Hindistan arasındaki anlaşmazlık Washington'un hareket alanını açıyor ve işini kolaylaştırıyordu. Bölge kontrolü açısından Hint Okyanusu'ndaki Diego Garcia adası ABD askeri için üs görevi görmektedir. Burası Körfez ve Afganistan'ı da içeren bir hattı kontrol ediyor.

Mayıs 1998'deki Hindistan-Pakistan nükleer denemeleri Nisan 1999'da kıtalararası nükleer füze denemelerine kadar varmıştı. 12 Ekim 1999'da Pakistan'da darbe. Nawaz Şerif Gen. Müşerref tarafından görevden uzaklaştırılmıştı. ABD Pakistan'ın Çin'e doğru yönelmesini engelleyememiş, Hindistan'a verilen destek Pakistan'ı Çin'den nükleer silah ve kıtalararası füze yapmak için teknik yardım aramaya itmmişti.

Güneybatı Asya'da bölgesel hegemonya yarışında bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar kullanıldı. ABD'nin, kendisine karşı bölgeden uzaklaştırma çabalarını engelleyebilmesi ve eski tehdit politikasını bölgeye doğru genişleterek sürdürebilmesi için, 11 Eylül fırsatını Pakistan'ı da yanına alarak kullanmaya çalışmaktadır.

Bush'un Pekin Politikası

Washington yönetimi, Asya'da ABD'nin askeri ve ticari çıkarları için Çin ile iyi ilişkiler sürdürmenin elzem olduğunu kabul etmektedir. ABD'nin ulusal çıkarlarına uygun fırsat, Pekin'in Moskova ile aralarında sorunların yaşandığı 1969 yılında gelmiş ve Dr. H. Kissinger'in çabasıyla bunun ilk somut adımı 1972'de başkan Nixon'un Pekin ziyaretiyle atılmıştı. Washington'un son yirmi yıldır Çin ve bölge üzerindeki hesapları ise, Çin'i ABD'nin ulusal çıkarlarına uygun olarak dünya ekonomisine entegre etmek ve ABD'yi dışlayabilecek bir bölgesel ticari dayanışmayı engellemek olarak özetlenebilir.

Washington'un Çin'i bölge politikalarının merkezine koymaktan vazgeçmesi beklenemez. ABD-Çin gerginliği, Pekin'in Moskova ile bölgede işbirliğini geliştirmesine ve Rusya üzerinden Alman sermayesinin Asya'da ABD ve Japon sermayesinin hareket alanlarını daraltmasına yol açabilir.

Çin Halk Cumhuriyeti'ni global ticaret sistemine entegre etmenin ulusal çıkarlarına uygun olduğunu açıklayan Washington yönetimi Ekim 1998'deki bir raporunda 1980'den bu yana her ABD başkanının yaptığı gibi Çin ile ticaretin geliştirilmesinin sürdürülmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Bush'un bu geleneği bozarak ABD'nin ulusal çıkarlarına aykırı bir yol izlemesi mümkün değildir. ABD Dışişleri Bakanlığı Doğu Asya ve Pasifik Ofisi'nin Haziran 1997 tarihli raporunda 1.2 milyar nüfusa sahip Çin'in yılda yüzde 8-10 büyüme hızıyla yeni yüzyılda 10 trilyon doları aşacak olan bir ekonomiye sahip olacağı, bunun da ABD malları ve hizmet sektörü için önemli bir tüketici potansiyeli yaratacağı ifade edilmekteydi.

Washington için Pekin'in işbirliği ABD'nin bölgedeki uzun dönem ticari ve güvenlik çıkarları açısından son derece önemlidir. Askeri ve ticari olarak bölgesel bir işbirliğinin dışında kalması ABD'nin hegemonya yarışında geri kalması ve pastadan aldığı payın düşmesini kaçınılmaz kılar. Bush, Dr. Kissinger'in temellerini attığı dış politika önceliklerini göz ardı etmeyecektir.

Asya-Pasifik bölgesinde Çin'in kendi kurallarına göre bir ekonomik gelişme yolu takip etmesi bazı batılı liberal araştırmacıları rahatsız etmektedir. Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nden Dr. G. Segal, zenginleşen Çin'in kurallara uyararak güç kullanmaktan kaçınması şartıyla, batı ile bağımlı bir ilişki içerisinde olmasının batının çıkarına olduğunu ifade etmiştir.

Çin'in enerji kaynakları kömür üzerine yoğunlaşmış, enerjisinin %73'ünü kömürden karşılar duruma gelmiştir. 2010 yılında Çin dünya petrol üretiminin %5-7'sini talep edecektir. Büyüyen ekonomisinin artan enerji ihtiyacını karşılamak için özellikle doğalgaza

yönelmektedir. 2010 yılında Çin'in doğalgaz ve petrol talebinde de artış olacaktır. Bunu karşılamak için özellikle Hazar havzası çevresindeki ülkelerle görüşmelere başlamıştır. Kazakistan ve Türkmenistan devlet başkanları Çin ve Japonya'ya petrol ve doğal gaz satmak konusunda anlaşmış, Nazarbayev ise Çin ile ilişkilerini geliştireceklerini ifade etmiştir. Özellikle Japonya, Orta Doğu petrollerine olan bağımlılığını azaltmak için Çin üzerinden gelecek petrol ve doğal gaz boru hattının yapımına önem vermektedir. Bu hattan Hindistan da yararlanabilecektir. Böyle bir ortamın oluşmaya başlaması Washington yönetimini, özellikle Çin ile ilişkileri geliştirerek gelecekte kendisinin dışlanabileceği olası bir bölgesel ticari bloğun kurulmasının önüne geçmeyi hesaplamaktadır.

Güvensizlikte Güvenlik Arayışı

ABD Savunma Bakanı Donald H. Rumsfeld Şubat 2001'de yapılan Avrupa Güvenlik Politikası Münih Konferansı'ndaki konuşmasında, 'güvenliğin dünyanın bir bölümünü, Avrupa'yı Asya'dan izole ederek sağlanamayacağını' ifade ediyordu. Konuşmasının devamında 'NATO'yu zayıflatmak Avrupa'yı ve hepimizi zayıflatır' diyordu.

Washington yönetiminin Ekim 1998 tarihli 'Yeni Yüzyılda Ulusal Güvenlik Stratejisi' adlı raporunda stratejik hedefler üç başlık altında toplanmıştı. Bunlar; ABD'nin güvenliğini, ekonomik refahını artırmak ve uluslararası alanda demokrasinin gelişmesini sağlamaktır. Bunların sağlanmasının ABD'nin hayati, önemli ve insani diye sınıflandığı çıkarlarına hizmet edeceği düşünülmektedir. ABD çıkarlarına yönelik tehditler ise; ABD'nin hayati çıkarlarını tehdit edebilecek durumda olan devletler, terör gibi uluslararası tehditler, nükleer-biyolojik silah yapımını sağlayacak teknolojilerin yayılmasıyla oluşabilecek tehditler, diplomatik-teknolojik-askeri-ticari alanlarda yabancı istihbarat çalışmalarının doğurabileceği tehditler ve iç çatışmalar içine sürüklenmiş ülkelerin çevresinde yaratabileceği istikrarsızlık nedeniyle doğabilecek tehditler olarak sınıflandırılmıştı.

Washington'un farklı coğrafi bölgelerde ABD'nin hayati çıkarlarına uygun bir 'güvenlik' arayışının bazı merkezi ülkelerin çıkarlarıyla çatışması sonucu, sistemin yeniden inşasında güvensizlik sorunu yaratırken, çevre ülkelerin bu rekabette arada kalarak en fazla zararlı çıkan taraf oldukları da görülmektedir.

Sonuç

Washington yönetimi 11 Eylül sonrası dönemde son on yılda inşa etmekte başarısız olduğu hegemonyası önündeki engelleri kaldırarak uygun bir sistemsel yapılanmanın sağlanması sürecini yeniden başlatmıştır. Avrupa, Asya, Hazar Havzası ve Orta Doğu coğrafyalarında yeniden düzenlemelere gitme zorunluluğu bir maliyeti de kaçınılmaz kılmaktadır. Bu maliyetin geçmişte olduğu gibi bir yöntemle, yine çevre ülkelere yüklenilmesi, sağlanacak istikrarı geçici kılacaktır.

Güvensizlik üzerine kurulan bir uluslararası sistemin bazı merkezi ülkelere yeni imkanlar sağlayacağı açıktır fakat bunun uzun dönemde yine bu ülkelerin güvenliğini tehlikeye atabilecek riskleri de taşıdığı görülmüştür. Yeni uluslararası sistemin inşası için kollar sıvanmış fakat henüz bu süreçte de geçmişte olduğu gibi pay kapma yarışında her şeyin mübah sayıldığı Makyavelist bir yöntemin mi, yoksa uluslararası kurumsallaşmalar aracılığıyla daha adil bir yapılanmanın yolunu mu açılacağı belli değildir. Eğer geçmişin politikaları gözden geçirilerek adil düzenlemeler yapılmazsa, son on yıldır inşasına çalışılan fakat başarılı olunamayan uluslararası sistemde istikrarın sağlanması konusu gelecek on yıllarda da konuşulan bir konu olmaya devam edecektir.